

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського»

Соціально-гуманітарний факультет
Кафедра теорії та методики практичної психології

Методичні рекомендації

для здобувачів вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня

з дисципліни

ДИФЕРЕНЦІАЛЬНА ТА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ

ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 231 СОЦІАЛЬНА РОБОТА

Автор:

Косьянова Олена Юріївна

Затверджено і рекомендовано до видання на засіданні кафедри теорії та методики практичної психології (протокол № 10 від 25 травня 2021 року)

Косьянова О.Ю.

Методичні рекомендації з вивчення дисципліни «Диференціальна та експериментальна психологія» призначені для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня зі спеціальності 231 «Соціальна робота». Одеса, Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К.Д. Ушинського, 2021, 56 с.

У методичних рекомендація пропонується структура навчальної дисципліни «Диференціальна та експериментальна психологія» для призначені для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня зі спеціальності 231 «Соціальна робота».

Дисципліна «Диференціальна та експериментальна психологія» включена у базову частину професійного циклу разом з такими дисциплінами, як соціальна психологія, психологія розвитку і вікова психологія, педагогічна психологія, психодіагностика та ін. Ця дисципліна дозволяє рефлексувати основні етапи та умови застосування експериментального методу дослідження психіки; істотно розширити уявлення про індивідуально – типологічні особливості людини. Отримані знання дають можливість студентам освоювати матеріал інших дисциплін через призму індивідуальних особливостей. Виокремлені теми лекцій, практичних та лабораторних робіт, а також завдання для самостійної роботи, що допоможуть студентові дослідити психічні явища різними методами, орієнтуватися в історії розвитку уявлень про індивідуальні відмінності, навчитися зіставляти різні теорії індивідуальних відмінностей.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

- кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та кадрового менеджменту Одеського національного політехнічного університету В. А. Гузенко
- кандидат психологічних наук, доцент кафедри теорії та методики практичної психології Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського Лазоренко Т.М.

©Університет Ушинського, 2020 р.

© Косьянова О.Ю., 2021 р.

Тематичний план дисципліни

«Диференціальна та експериментальна психологія»

Модуль 1. Наукові категорії, принципи, поняття і методи диференціальної психології.

Змістовий модуль 1. Вступ до експериментальної психології. Темперамент.

Тема 1. Об'єкт, предмет і завдання диференціальної психології.

Тема 2. Сучасні теорії темпераменту.

Тема 3. Темперамент і особистість.

Тема 4. Системна психофізіологія – новий погляд на природу індивідуальності.

Змістовий модуль 2. Психологічні теорії характеру та здібностей.

Тема 5. Поняття про характер.

Тема 6. Формування характеру. Типології характеру.

Тема 7. Задатки, здібності, обдарованість у контексті диференціальної психології.

Тема 8. Диференціально–психологічні характеристики інтелекту.

Модуль 2. Наукові категорії, принципи, поняття і методи експериментальної психології.

Змістовий модуль 3. Вступ до експериментальної психології.

Тема 9. Експериментальна психологія як наука. Сучасні дослідження експериментальної психології.

Тема 10. Історія становлення і розвитку Експериментальної психології.

Тема 11. Метод і методологія. Класифікації методів психологічного дослідження.

Тема 12. Метод спостереження в психології. Анкетування.

Тема 13. Метод інтерв'ю в психологічному дослідженні. Бесіда, як метод в психологічних пошуках. Тестування в психологічних дослідженнях.

Змістовий модуль 4. Експеримент як метод психологічного дослідження.

Тема 14. Експеримент у системі методів наукового дослідження.

Тема 15. Види експериментальних досліджень. Багаторівневий та багатофакторний експеримент.

Тема 16. Планування експериментального дослідження. Експериментальні плани.

Тема 17. Організація та проведення експериментального дослідження. Процедурні аспекти експерименту.

Мета навчальної дисципліни «Диференціальна та експериментальна психологія» – надання студентам ґрунтовного досвіду щодо системи спеціальних знань у галузях диференціальної та експериментальної психології зі змістом дослідницької та практичної діяльності.

Важливе місце при виконанні різних видів роботи студентів — майбутніх психологів у процесі вивчення диференціальної та експериментальної психології зумовлено необхідністю досліджувати і прогнозувати закономірності проявів психіки на науковому рівні.

Методичні рекомендації призначені висвітлити особливості практичної, лабораторної та самостійної роботи студентів щодо планування, організації, проведення експериментального дослідження психіки, можливості обробки та інтерпретації експериментальних даних; сформуванню уявлення про структуру людської індивідуальності, розвиток індивідуальності в онтогенезі, функціонуванні різних рівнів індивідуальності; цілісного уявлення про закономірності виникнення і прояву індивідуальних відмінностей в психіці людини і їх детермінантах і методах вивчення індивідуальних психологічних відмінностей.

У результаті опанування різних видів робіт студентами при вивченні дисципліни «Диференціальна та експериментальна психологія» студентам необхідно

знати:

- основні моделі інтелекту, типології темпераменту, характеру, індивідуальності;
- основні положення про структуру інтегральної індивідуальності, характері взаємозв'язків між різнорівневими індивідуальними характеристиками;

- основні положення і проблеми розвитку диференціальної психофізіології;
- особливості і закономірності прояву гендерних відмінностей;
- підстави вибору методів дослідження;
- основні типи досліджень в психології;
- підходи до організації психологічного експерименту, що склалися в різних психологічних школах;
- основи змістовного і формального планування експериментів;
- критерії оцінювання валідності досліджень;

уміти:

- аналізувати теоретичні підходи до вивчення індивідуальних відмінностей;
- використати отримані знання на подальших етапах навчання, в професійній діяльності;
- проводити дослідження індивідуальних психологічних характеристик, інтерпретувати отримані результати;
- визначати цілі і самостійно або в кооперації з колегами розробляти програми психологічного втручання з урахуванням нозологічних та індивідуально-психологічних характеристик;
- кваліфіковано здійснювати клініко–психологічне втручання в цілях профілактики, лікування, реабілітації і розвитку
- розрізняти рівні організації дослідження (рівні методів і методик);
- виокремлювати інваріанти дослідницьких методів в психології;
- відрізняти і застосовувати основні форми експериментального контролю і контролю за висновком;
- критично (професійно) оцінювати представлені в літературі дослідження;
- рецензувати експериментальні психологічні дослідження;

володіти:

- науковим понятійним апаратом в контексті індивідуальних особливостей людини;

- навичками складання порівняльної характеристики окремих типів темпераменту, характеру і індивідуальності в цілому;
- здатністю планувати і самостійно проводити психодіагностичне обстеження відповідно до індивідуально–психологічних характеристик;
- формувати установки, спрямовані на здоровий спосіб життя, гармонійний розвиток, продуктивне подолання життєвих труднощів, гуманістичну взаємодію з навколишнім світом, популяризувати психологічні знання;
- понятійним апаратом експериментальної психології для аналізу і систематизації психологічної інформації, пошуку нової наукової інформації для пояснення отриманих в ході експериментального дослідження даних;
- комунікативною компетентністю для встановлення необхідних довірчих відносин з учасниками досліджень;
- бути готовим до проведення експериментальних досліджень згідно відповідності до плану та програми.

Значимість практичних та лабораторних занять

Лабораторні роботи і практичні заняття з дисципліни «Диференціальна та експериментальна психологія» спрямовані на рішення наступних учбових завдань: узагальнення, систематизація, поглиблення, закріплення отриманих теоретичних знань по конкретних темах курсу; формування умінь застосовувати отримані психологічні знання з практики; розвиток інтелектуальних умінь у студентів, що вимагають порівняння наявної інформації, планування дослідження, статистичного аналізу даних; вироблення таких професійно- значимих якостей, як самостійність, відповідальність, точність, творча ініціатива.

Лабораторні роботи і практичні заняття виконують наступні основні функції:

- закріплення теоретичних знань з практики;
- засвоєння умінь дослідницької роботи;
- засвоєння умінь практичної психологічної роботи;
- застосування теоретичних знань для вирішення практичних завдань;

- самопізнання та саморозвиток студента.

Основними формами самостійної роботи студентів при вивченні курсу «Диференціальна та експериментальна психологія» є:

- опрацювання лекційного матеріалу та додаткове самостійне вивчення теоретичного матеріалу за підручниками та навчальними посібниками;
- підготовка до практичних занять і виконання позааудиторних завдань;
- практична діяльність з організації та проведення експериментального психологічного дослідження;
- використання комп'ютерних технологій, зокрема програми SPSS, для обробки та аналізу експериментальних результатів;
- виконання практичних завдань (презентацій Power Point, доповідей) і тестів для контролю знань;
- підготовка до складання модульної роботи.

Для самостійної роботи необхідно:

- добрати до теми необхідну літературу і ґрунтовно її вивчити;
- узагальнити вивчений матеріал, зіставити розглянуті в літературі і в лекції поняття і теорії (з відповідними посиланнями на авторів);
- виконати практичні завдання і тести для контролю знань;
- сформулювати експериментальну гіпотезу в області диференційної психології, скласти план перевірки цієї гіпотези відповідно до вимог підготовчого етапу експериментального дослідження психіки; реалізувати план і обробити отримані результати; інтерпретувати висновки;
- перевірити вимоги підготовки до заліку (модульної роботи) або іспиту за контрольними питаннями;
- підготовка до заліку (модульної роботи) або іспиту відповідно до переліку контрольних питань для атестації.

Теми презентацій (Power Point) до Модуля 1
(самостійна робота, за вибором).

1. Акцентуація характеру і життєвий сценарій людини.
2. Біологічна обумовленість як доля.
3. Близнюки як природний експеримент.
4. Когнітивний стиль і соціальне мислення.
5. Лідерство в різних життєвих сферах.
6. Обмеження типологічного підходу при аналізі індивідуальних відмінностей.
7. Особливості моральної свідомості і поведінки людини.
8. Особливі здібності і психіка людини.
9. Поняття психологічної риси. Критерії виділення рис.
10. Уявлення про темперамент. Критерії виділення властивостей темпераменту.
11. Основні зарубіжні і вітчизняні структури властивостей темпераменту.
12. Принципи і методи ідіографічного підходу до дослідження психологічних особливостей людини.
13. Проблема геніальності і соціальної адаптації особи.
14. Способи виділення рис.
15. Структура інтелектуальної сфери людини.
16. Структури особових властивостей.
17. Темперамент і його відображення в етнічних стереотипах.
18. Типи нервової діяльності у тварин і людини.
19. Феномен вундеркіндів в різних областях.
20. Феномен невизнаного генія.
21. Характер і суб'єктивний час особи.
22. Еволюція поглядів на життєве призначення чоловіків і жінок в психології.

Матеріали. Палій А.А. Диференціальна психологія. Видавництво Академія 2020, 432 с.

Теми презентацій (Power Point) до Модуля 2
(самостійна робота, за вибором)

1. Автори першого психологічного закону: Густав Теодор Фехнер і Ернст Вебер.
2. Невтомний дослідник Френсіс Гальтон.
3. Вільгельм Вундт – організатор першої психологічної лабораторії.
4. Герман Еббінгаус – дослідник пам'яті.
5. Освальд Кюльпе.
6. Перші експериментатори в США: Едварт Тітченер, Джеймс Болдуїн, Роберт Вудвортс.
7. В. М. Бехтерев та його експериментальні проекти.
8. Експеримент Дж. Пратера: ефективність мисленнєвого тренування.
9. Експерименти у віковій психології.
10. Феномен «Гіркої Цукерки» та інші експерименти В. І. Асніна.
11. Експериментальні дослідження в психології особистості.
12. Психологія особистості та проблеми її дослідження.
13. Класичні експерименти в соціальній психології.
14. Класичний експеримент О.О. Бодальова в авторському варіанті.
15. Хоторнські дослідження (1924–1932).
16. Парадокс Лап'єра.
17. Експерименти Музафера Шеріфа (1935, 1937).
18. Експерименти Соломона Аша.
19. Експеримент Стенлі Мілграма (1963).
20. Експерименти Сержа Московічі.
21. Експеримент Ч. Немет і Г. Вахтлер.
22. Дослідження просоціальної поведінки Дж. Дарлі і Б. Латане.
23. Видатні психологи–експериментатори ХХ Століття.
24. Артефакти психологічних експериментів.
25. Ефект Плацебо.

26. Ефект Хоторна.
27. Ефект аудиторії, або ефект соціальної фасилітації (Ефект Роберта Зайонца).
28. Ефект Шгмаліона (або Ефект Р. Розенталя).
29. Ефект Фокса.
30. Ефект першого враження.
31. Ефект Барнума (Ефект Форера).
32. Протидія артефактам.

Матеріали. Копець Л., Класичні експерименти в психології, навч. посіб. для студентів ВНЗ, Видавництво: Києво – Могилянська академія, Київ, 2020, 283 с.

Модуль 1. Наукові категорії, принципи, поняття і методи диференціальної психології.

Змістовий модуль 1. Вступ до експериментальної психології. Темперамент.

Лекція. Практична/Лабораторна робота. № 1

Об'єкт, предмет і завдання диференціальної психології.

Мета. Визначення предмета і завдань диференціальної психології. Місце диференціальної психології в системі наукового знання. Методологічні основи і загальні принципи диференціальної психології. Методи дослідження індивідуальних відмінностей.

Короткі відомості.

Диференціальна психологія – це розділ психологічної науки, який вивчає психологічні відмінності, а також типологічні відмінності психологічних проявів у представників різних соціальних, класових, етнічних, вікових і інших груп. Диференціальна психологія має два завдання: виділення індивідуальних відмінностей і пояснення їх походження. Диференціальна психологія має області перетину з різними іншими галузями психологічного знання. Так, вона відрізняється від загальної психології тим, що остання зосереджується на вивченні загальних закономірностей психіки (включаючи психіку тварин).

Порівняльна психологія (колись цей термін використали як синонім диференціальної психології, що є буквральним перекладом слова) нині вивчає особливості психіки живих істот, що знаходяться на різних східцях еволюційних сходів. Вона частіше використовує знання зоопсихології, займається проблемами антропогенезу і становлення людської свідомості.

Вікова психологія вивчає особливості людини крізь призму закономірностей, властивих віковій стадії його розвитку.

Соціальна психологія розглядає особливості, що придбавалися людиною в силу його приналежності до деякої соціальної групи, великої або малої.

Нарешті, диференціальна психофізіологія аналізує індивідуальні особливості психіки людини з точки зору їх обумовленості властивостями нервової системи. Нині диференціальна психологія вивчає індивідуальні, предметно–змістовні і духовно–світоглядні якості особистості, особливості самосвідомості, стильових характеристик особи і здійснення різних видів діяльності.

Матеріали. Анастаси А. Дифференциальная психология: Индивидуальные и групповые различия в поведении М., 2001. Купер К. Индивидуальные различия, 2000. Штерн В. Дифференциальная психология и ее методические основы 2002. Нартова–Бочавер С. К. Дифференциальная психология М., 2008.

Практична/лабораторна робота.

Донаукове знання характеризується переважанням методу спостереження, накопиченням життєвих знань і невисоким рівнем узагальнення. Природничо-наукова парадигма проголошує необхідність встановлення причинно–наслідкових закономірностей при опорі на дані експерименту і узагальнює ці закономірності. Панування гуманітарної парадигми свідчить про зрілість наукової дисципліни і відзначається не лише в науках про суспільство і людину, але і в науках про природу. Сучасна психологія дозволяє собі прагнути до психографії пізнання – до розуміння і опису. Таким чином, диференціальна психологія природно виділилася із загальної психології.

Загальнонаукові методи є модифікацією стосовно психологічної реальності тих методів, які використовуються і у багатьох інших науках.

Проведення тестування (приклад).

1. Засновником диференціальної психології як науки

прийнято вважати:

- а) Е. П. Ільїна;
- б) У. Штерна;
- в) А. Анастасі.

2. Ознакою типологізації є:

- а) наявність основи (наприклад, тип нервової системи переважання рідини в організмі);
 - б) класифікація людей за певними (психологічним) ознаками;
 - в) класифікація рис особи.
3. Назвіть вид відмінностей, що має відношення до дослідження особливостей людини в різні періоди життя:
- а) індивідуальні;
 - б) групові;
 - в) типологічні.

Питання для самоконтролю.

1. Передумови виникнення диференціальної психології як самостійної науки.
2. Основні підходи в диференціальній психології.
3. Методи диференціальної психології.
4. Уявлення про індивідуальність в різних психологічних школах.
5. Традиції використання поняття «стиль».

Завдання для самостійної роботи. С. К. Нартова–Бочавер виділяє методи диференціальної психології по декількох підставах: по виду використовуваного досвіду; по активності дії; по рівню узагальненості отриманих закономірностей.

Лекція. Практична/Лабораторна робота. № 2

Сучасні теорії темпераменту.

Мета. Визначення сучасного розуміння терміну темперамент, підходи до розуміння. Сформувані у студентів основні знання про історію вчення про темперамент.

Короткі відомості. Темпераментом називають сукупність властивостей, що характеризують динамічні особливості протікання психічних процесів і поведінки людини, їх силу, швидкість, виникнення, припинення і зміну.

Вчення про темперамент і його типи має довгу історію. Всього виділяють декілька типів теорій темпераменту : гуморальні теорії (Гіппократ, К. Гален, І.

Кант). Згідно з цим підходом, темперамент людини залежить від співвідношення рідини в організмі, а також від властивостей крові. На рубежі XIX — XX віків з'являються соматичні (чи конституціональні) концепції темпераменту (Е. Кречмер, У. Шелдон). Згідно з соматичними концепціями, існує зв'язок між властивостями темпераменту і статурою. Нервові теорії темпераменту. І. П. Павлов розробив вчення про типи нервової системи і під темпераментом став розуміти тип вищої нервової діяльності. Автор виділив три основні властивості нервової системи: сила, урівноваженість, рухливість. Енергетична теорія темпераменту В. Вундта (1893). Згідно Вундту, властивості темпераменту найвиразніше проявляються в тих формах поведінки, яка безпосередньо пов'язана з енергетичними витратами організму. А отже, і звертати увагу потрібно на емоційні і моторні реакції індивіда, особливо підкреслюючи їх силу, т. е. інтенсивність, і протікання в часі. Генетична теорія темпераментів К. Конрада. Критикуючи У. Шелдона і Е. Кречмера, учень першого К. Конрад (1960—ті роки) представив генетичну теорію типів. Відмінності у будові тіла і зв'язок з темпераментом пояснюються існуванням особливих генів, домінування яких визначає те або інша статура і властивості темпераменту, що відповідають йому. Факторна теорія темпераменту. Усі спроби різкого розділення індивідів на групи за властивостями штучні і довільні, вважає Я. Стреляу. Позитивною реакцією на цю критику, що виникла вже на початку XX століття, стали дослідження темпераменту, що зводяться до «чистого» психологічного опису(чи характеристики) властивостей темпераменту, що абстрагується від будови і функції організму. Однією з перших стала теорія темпераменту, що належить голландським психологам м. Хеймансу і Е. Вірсме. До факторних теорій темпераменту справедливо відносять теорію Г. Айзенка. Автор застосовував дедуктивний метод наукового дослідження, починаючи з теоретичних побудов, а потім лише підтверджуючи теоретичну модель емпірично. Г. Айзенко пропонує критерії для ідентифікації чинників : це статистична підтверджуваність і перевірка чинника; спадкова природа чинника; свідомість чинника з точки зору теорії; соціальна доцільність чинника. Згідно Г.

Айзенку, усім цим критеріям відповідають виділені їм чинники – екстраверсія, нейротизм і психотизм.

Матеріали. Палій А.А. Диференціальна психологія. Видавництво Академія 2020, 432 с.

Практична/лабораторна робота.

Аналіз конституціональних теорій Е. Кречмера, У Шелдона. Основні принципи вивчення властивостей нервової системи в школі І.П. Павлова. Програма вивчення властивостей нервової системи в диференціальній психофізіології в школі Б.М. Теплова, В.Д. Небиліцина. Проблема парціальності властивостей нервової системи. Властивості нервової системи і динамічні параметри діяльності.

Проведення тестування (приклад):

1. Автори соматичних теорій темпераменту :
 - а) Г. Айзенк; б) Е. Кречмер;
 - б) У. Шелдон; г) Ф. Гальтон;
 - в) В. М. Русалов; е) А. Ф. Лазурський.
2. Яка властивість нервової системи характеризується рівнем працездатності клітин кори головного мозку?
 - а) сила;
 - б) урівноваженість;
 - в) рухливість.
3. Згідно Г. Айзенка, темперамент:
 - а) чисто біологічна субстанція, а тому не може включатися в загальну структуру особи;
 - б) у своїй основі має генетичні і природжені чинники, і є біологічною основою характеру і особи;
 - в) певне співвідношення нейротизма і екстраверсії, які розвиваються завдяки вихованню.

Питання для самоконтролю.

1. Історія розвитку уявлень про темперамент (детально: гуморальний, соматичний, нервовий і факторний підходи).

2. Ієрархічна модель особи Г. Айзенка.
3. Факторна теорія Г. Айзенка (екстраверсія, нейротизм, психотизм).

Завдання для самостійної роботи. Зразкові теми доповідей і презентацій Power Point.

- Аналіз конституціональних теорій Е. Кречмера, У Шелдона.
- Взаємозв'язок фізіологічних психологічних рівнів в теоріях індивідуальності.
- Життя і наукова творчість В.Д. Небиліцина.
- Життя і наукова творчість Б.М. Теплова.
- Спеціалізація півкуль мозку в концепціях А.Р. Лурія, Р. Сперрі, Б.Г. Ананьєва.
- Дослідження функціональної асиметрії.

Лекція. Практична/Лабораторна робота. № 3

Темперамент і особистість.

Мета. Розглянути сучасне уявлення про фізіологічні основи темпераменту (властивості нервової системи, функціональна система по П.К. Анохіну, психобіологічна модель індивідуальності С.Р. Клонінгера). Особливості психологічної характеристики властивостей темпераменту, їх референтні показники.

Короткі відомості. Погляди Б. М. Теплова розвивав В. М. Русалов. У основі темпераменту, згідно з ним, лежить загальна конституція організму(що охоплює біологічні основи психіки різного рівня), в якій особливо значиме місце належить мозковим механізмам. В. М. Русалов услід виділяє в темпераменті дві підструктури – активність і емоційність. Автор пропонує сучасніше трактування властивостей темпераменту, виходячи з теорії функціональної системи П.К.Анохіна.

Функціональна система включає чотири блоки: аферентного синтезу, програмування, виконання і зворотного зв'язку. Спираючись на цю модель

функціональної системи, В. М. Русалов виділяє чотири пов'язані з ними властивості темпераменту : ергічність, пластичність, швидкість і емоційність.

Регуляторна теорія темпераменту Я. Стреляу. Польський психолог Януш Стреляу спробував синтезувати підходи шкіл І. П. Павлова, Б. М. Теплова і В. С. Мерліна(1980–і роки). Під темпераментом він розуміє сукупність стабільних властивостей, визначуваних особливостями природжених нервових і ендокринних механізмів. Стреляу виділяє дві основні характеристики темпераменту : активність і реактивність. Реактивність проявляється в інтенсивності реакції на стимул і визначає працездатність, витривалість і поріг чутливості. Активність проявляється в кількості і різноманітності дій. Активність і реактивність знаходяться в реципрокних стосунках, тобто обернено пропорційні. Згідно Я. Стреляу, для того, щоб визначити тип темпераменту, необхідно спостерігати людину в різних видах діяльності, оскільки розрядка енергії у різних людей відбувається в різних сферах: інтелектуальній, руховій, вісцелярній і т.

Матеріали. Палій А.А. Диференціальна психологія. Видавництво Академія 2020, 432 с.

Практична/лабораторна робота.

1. Відмітні ознаки (критерії) темпераменту в концепціях Б.М. Теплова, В.Д. Небиліцына, В.С. Мерліна, В.М. Русалова.
2. Відмітні ознаки (критерії) темпераменту в зарубіжних дослідженнях Я. Стреляу, Р. Пломина і А. Баса, А. Томаса і С. Чесс.
3. Сучасне уявлення про фізіологічні основи темпераменту(властивості нервової системи, функціональна система по П.К. Анохину, психобіологічна модель індивідуальності С.Р. Клонінгера).
4. Психологічна характеристика властивостей темпераменту, їх референтні показники.

Питання для самоконтролю.

1. Уявлення про темперамент в пермській психологічній школі В. С. Мерліна.

2. Уявлення про темперамент в психофізіологічній школі Б. М. Теплова – В. Д. Небиліцина.
3. Структура темпераменту (згідно В. М. Русалова).
4. Регуляторна теорія темпераменту Я. Стреляу.

Завдання для самостійної роботи.

Провести психодіагностику згідно методик. Опитувальник формально – динамічних властивостей індивідуальності В. М. Русалова (ОФДСІ). Опитувальник структури темпераменту Я. Стреляу.

Лекція. Практична/Лабораторна робота. № 4 *Типи темпераменту (акцентуації характеру) за* *К. Леонгардом*

Мета. Розглянути основні типи темпераменту за К. Леонгардом.

Короткі відомості. Для клінічних цілей К. Леонгард розробив описовий метод оцінки темпераменту. Згідно з його уявленнями, існують такі основні типи темпераменту:

- гіпертимічний, що характеризується посиленням жаданням діяльності, наявністю оптимістичних рис в поведінці, ініціативністю, підвищеною мовною активністю, жвавістю й веселістю;
- дистимічний, характерний для пасивної людини із зниженою мовною активністю і сповільненістю дій;
- афективно–лабільний, який характеризує людей з різкою зміною гіпертимічних і дистимічних станів;
- афективно–екзальтований, який характерний для людей, що легко приходять у захват від радісних подій і в повний відчай від сумних.

Ця типологія розроблена емпіричним шляхом, призначена для клінічних цілей і повинна використовуватися з великою обережністю для характеристики темпераменту здорових людей. Та все ж не можна не відзначити, що і серед останніх можуть зустрічатися індивіди з вираженими особливостями одного з цих чотирьох типів.

Матеріали. Базылевич Т.Ф. Дифференциальная психология, 2018, 224с.

Практична/лабораторна робота.

Проведення тестування (приклад:

1. Виходячи з поєднання певних властивостей, визначте тип темпераменту:
 - а) виражена об'єктивація, висока пластичність, швидкий темп психічної діяльності;
 - б) об'єктивація, висока реактивність, що перевищує активність, мала сенситивність, але виражена сила емоцій;
 - в) виражена суб'єктивації, висока ригідність, уповільнений темп психічної діяльності, висока резистентність;
 - г) суб'єктивації, висока сенситивність, підвищена тривожність, низька резистентність.

Питання для самоконтролю.

Розглянути основні типи темпераменту за К. Леонгардом.

Завдання для самостійної роботи.

Провести на одній особі та проаналізувати результати за методикою Леонгарда – Шмішека, або опитувальника Шмішека (Schmieschek Fragebogen) – особистісний опитувач, розроблений німецьким психологом Г. Шмішеком (H. Schmieschek) в 1970 році.

Змістовий модуль 2. Психологічні теорії характеру та здібностей.

Лекція. Практична/Лабораторна робота. № 5.

Поняття про характер.

Мета. Розглянемо основні етапи історії характерології. Вивчення найбільш значимих робіт в області характерології.

Короткі відомості. Характер – це сукупність стійких індивідуальних особливостей особи, що складається і проявляється в діяльності і спілкуванні і обумовлює типовий для людини спосіб поведінки. Основні етапи історії

характерології. Характер вивчався ще в Античності (Платон, Теофраст). У сучасній психологічній науці також безліч робіт присвячена вивченню характеру (дослідження Ф. Галла, А. Ф. Лазурського, Н. Д. Левітова, А. Г. Асмолова, Е. А. Клімова, С. Л. Рубінштейна, Е. Фромма, З. Фрейда, К. Хорні, До Г. Юнга, І. П. Павлова).

Матеріали. Купер К. Индивидуальные различия, М., 2000. Либин А. В. Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций / А. В. Либин. М., 2000. Лазурский А. Ф. О составе личности: Психология личности в трудах отечественных психологов, СПб., 2000.

Практична/лабораторна робота.

У своїй роботі «Нарис науки про характери» (1909) А. Ф. Лазурский уявив оригінальну концепцію наукової характерології, в основі якої лежала ідея про те, що індивідуальні особливості людини пов'язані з діяльністю нервової системи. Згідно з Лазурському, характер – це сукупність схильностей, що мають анатомо–фізіологічну основу. Схожу точку зору мав і А. П. Нечаєв (1929). У своїй роботі «Характер людини» він дає наступне визначення характеру: «Характер – це природні риси, які є природженими особливостями організму, які зміцнюються і розхитуються подальшими діями середовища».

П. Ф. Лесгафт у своїй роботі «Сімейне виховання дитини» розводить поняття «характер» і «темперамент». Згідно Лесгафту, характер, на відміну від темпераменту, формується в суспільстві, в процесі спілкування. Він виділяє шість типів: лицемірного, честолюбного, добродушного, злісно–забитого, м'яко–забитого, пригніченого. З. Фрейд виділяє в характері як біологічну, так і соціальну складові. Згідно з Фрейдом, при фіксації на тій або іншій психосексуальній стадії розвитку формується певний тип характеру.

Питання для самоконтролю.

Розглянути теорії характеру за авторами: Ф. Галл, А. Ф. Лазурский, Н. Д. Левітов, А. Г. Асмолов, Е. А. Клімов, С. Л. Рубінштейн, Е. Фромм, З. Фрейд, К. Хорні, Б. С. Братусь, К. Г. Юнг, І. П. Павлов.

Завдання для самостійної роботи.

Типологія характеру за Е. Фромом.

Лекція. Практична/Лабораторна робота. № 6.

Типології характеру. Формування характеру.

Мета. Розглянути типології характеру та процеси пов'язані з формуванням характеру.

Короткі відомості. Характер – це сукупність стійких властивостей індивіда, в яких виражаються способи його поведінки і емоційного реагування. Характер полягає в індивідуалізації властивостей особи. І ці властивості використовуються для того, щоб соціалізуватися(адаптуватися) у цьому світі. Характер – результат індивідуалізації і соціалізації властивостей індивіда. Формування характеру залежить від соціальних умов, прийняття типової норми. Коца йдеться про характер, ми характеризуємо стосунки цієї людини з оточенням. Характер вказує, як діє людина, а особа вказує на те, заради чого людина діє; яку мету він вибирає. Прояв характеру – це керівництво своїми бажаннями. Основа характеру – це генетичні властивості темпераменту. Наявність деяких генетичних передумов характеру не дорівнює твердженню про його генетичну зумовленість(близнюки в різних сім'ях). Средовой і генетичний чинники рівнозначні у формуванні характеру. Характер формується впродовж усього життя. Зміни в характері з'являються в критичних, стресових, важких, хворобливих станах. Характер, як і темперамент, виявляє залежність від типу нервової системи. Властивості темпераменту відкладають свій відбиток на прояви характеру. Передусім темперамент визначає динамічні характеристики проявів характеру. Кінець кінцем, темперамент і характер утворюють нероздільний сплав, який обумовлює загальний вигляд людини. Особливості темпераменту можуть протидіяти або сприяти розвитку певних сторін характеру. Флегматику важче, ніж холерикові або сангвінікові, сформувати у себе ініціативність і рішучість. Для меланхоліка серйозна проблема –преодоление боязкості і тривожності. Формування характеру, що здійснюється в групі високого рівня розвитку, створює сприятливі умови для

розвитку у холериків більшої стриманості і самокритичності, у сангвіників – усидливості, у флегматиків і меланхоліків.

Матеріали. Базилевич Т.Ф. Диференціальна психологія, 2018, 224с.

Практична/лабораторна робота. Структура характеру. Характер людської особистості завжди багатогранний. У ній можуть виділятися окремі риси, або сторони. Ці риси не ізольовані один від одного, а є пов'язаними воедино, утворюючи більш менш цілісну структуру. Структура характеру виявляється в закономірній залежності між окремими його рисами. Якщо людина боязка, тобто підстави вважати, що він і не бдеет мати якості ініціативності(побоюється несприятливого обороту ініційованого ним вчинку), рішучості(ухвалення рішення припускає відповідальність), самовідданості і щедрості (допомога іншому може ущемити його власні інтереси, що для нього небезпечно). Але при цьому дуже ймовірно, що боязка людина має такі риси, як догідливість (по відношенню до сильного) конформність, жадність, недовірливість. Зрозуміло, не всяка людина, у якої в характері домінує боягузтво, матиме саме таку структуру характеру. У різних ситуаціях ця структура може бути значно перетворена, і в ній навіть можуть з'явитися такі риси, які, здавалося б, протилежні, наприклад, боязкий може бути зухвалим. Структурність характеру виражається також в певній ієрархічності його рис. Серед рис вдачі виділяють основні і другорядні. Основні риси задають загальну спрямованість розвитку усього комплексу його проявів. Другорядні визначаються основними.

Питання для самоконтролю.

Доповнити відповіді.

1. У відношенні до своєї діяльності і праці можуть проявлятися такі риси вдачі, як ...
2. У відношенні до інших людей проявляються такі риси, як
3. Відносно людини до себе для характеру показові

Завдання для самостійної роботи.

Провести на одній особі та проаналізувати результати за методикою. Минесотський багатофазний особистісний опитувач (ММРІ), 16-факторний опитувач Р.Кэттела (16 PF), опитувач Басса-Даркі, характерологічний опитувальник К. Леонгарда.

Лекція. Практична/Лабораторна робота. №.7
Здатки, здібності, обдарованість у контексті
диференціальної психології.

Мета. Отримати знання про когнітивні стилі і когнітивні контролю, сучасні уявлення про здібності, обдарованість, талант, геніальність.

Короткі відомості. Здібності – індивідуально–психологічні особливості людини, що виражають його готовність до оволодіння певними видами діяльності і до їх успішного виконання, а також що є умовою їх успішного виконання. Здібності (за Б. М. Тепловим) не зводяться до знань, умінь і навичок. Але останні пояснюють, забезпечують їх швидке придбання, закріплення, використання на практиці. Ці індивідуально–психологічні особливості, які розрізняють людей, пов'язані тільки з успішним виконанням діяльності, але не зводяться до знань, умінь і навичок; здібності знаходяться в постійному процесі розвитку, одні можуть компенсуватися сильним розвитком інших.

Саме поняття «здатності» ввів в науку Платон. Він говорив, що не усі люди рівно здатні до одних і тих же обов'язків, тому що люди по своїх здібностях дуже різні: одні народжені для управління, інші – для того, щоб допомагати іншим, а інші – для землеробства і ремісництва. Прибічником теорії преформизма прийнято вважати і Френсіса Гальтона («Спадковий геній», 1869). Він є основоположником емпіричного підходу до вивчення здібностей. Випробовуючи на собі вплив теорії Ч. Дарвіна Гальтон стверджував, що здібності мають спадкову природу, передаються від батьків до дітей, і «корисні» здібності передаються у ряді поколінь. Згодом теорія преформизма критикувалася, і на противагу їй стали виникати інші теорії, які ми можемо об'єднати під назвою теорії чистої дошки (tabula rasa). Сюди примикають переконання Джона Локка, який рішуче критикував

ідею про природженість здібностей, а також Томаса Гоббса, який висловлювався відносно рівності в здібностях від народження усіх людей. Згідно теорії *tabula rasa*, провідну роль в походженні здібностей грає виховання. Джерело розвитку знаходиться поза людиною, в тому соціальному середовищі, в якому людина росте.

Матеріали. Базилевич Т.Ф. Диференціальна психологія, 2018, 224с.

Практична/лабораторна робота. Експериментальні дослідження Г. Уиткіна.

Ще в перших дослідженнях було виявлено, що результати виконання випробовуваними методик «Стержень – рамка», «Регулювання положення тіла» і «Включені фігури», при проведенні кореляційного аналізу, виявилися тісно пов'язаними між собою. Вивчаючи цю характеристику, Г. Уиткін виявив, що полenezалежних випробовуваних можна розділити на дві групи: що стійко демонструють полenezалежний стиль в різних ситуаціях – фіксованих полenezалежних, схильних переходити на полenezалежний стиль поведінки через вимоги ситуації, мобільних полenezалежних.

Питання для самоконтролю.

1. Когнітивні стилі і когнітивні контролю.
2. Сучасні уявлення про здібності.
3. Обдарованість, талант, геніальність.

Завдання для самостійної роботи.

Провести на одній особі та проаналізувати результати за методикою. Теорія психологічної диференціації Г. Уиткіна (включені фігури). Тест «Включених фігур» найчастіше використовується методика для діагностики полenezалежності– полenezалежності. Г. Уиткін створив його ґрунтуючись на аналогічній методиці, розробленою К. Готтшальдом у рамках гештальт–психології для вивчення особливостей сприйняття. Частина фігур з оригінального тіста була ускладнена, також були додані нові фігури, для підвищення складності завдань використовувалося колірне маскування. Досліджуваним пропонується в тридцяти замаскованих фігурах знайти одну з п'яти еталонних фігур і вказати її. Складні фігури пред'являються по одній. Фіксується час пошуку фігури і кількість помилок.

Швидке і точне визначення необхідної фігури говорить про виражену полenezалежність, а повільне і помилкове характеризує полenezалежність.

Лекція. Практична/Лабораторна робота. №8.

Диференціально–психологічні характеристики інтелекту.

Мета. Розкрити зміст підходів до розумових здібностей та інтелекту, його види.

Короткі відомості. Термін «інтелект», крім свого наукового значення (яке у кожного теоретика своє), обрис, як старий крейсер черепашками, нескінченною кількістю життєвих і популяризаторських тлумачень. Реферування робіт авторів, які в тій або іншій мірі торкалися цього предмета, зайняло б не одну сотню сторінок. Тому проведемо короткий огляд і виберемо найбільш прийнятне трактування поняття «інтелект». Основним критерієм виділення інтелекту як самостійної реальності є його функція в регуляції поведінки. Коли говорять про інтелект як про певну здібність, то передусім спираються на його пристосувальне значення для людини і вищих тварин. Згідно з Л. Полані, інтелект належить до одного із способів здобування знань. Але, на погляд більшості інших авторів, здобування знань (асиміляція, за Ж. Піаже) виступає лише побічною стороною процесу застосування знань при вирішенні життєвої задачі. На думку М.К. Акімової, основою інтелекту є саме розумова активність, тоді як саморегуляція лише забезпечує необхідний для вирішення задачі рівень активності. Дж. Томпсон також вважає, що інтелект є лише абстрактним поняттям, яке спрощує і підсумовує ряд поведінкових характеристик. Оскільки інтелект як реальність існував до психологів, як і хімічні сполуки – до хіміків, остільки важливо знати його «буденні» характеристики. Р. Стернберг вперше зробив спробу дати визначення поняттю «інтелект» на рівні опису повсякденної поведінки. Позиція В.М. Дружиніна полягає в тому, що всі психологічні теорії є не субстанційними, а операційними (за М. Бунге). Тобто будь–який психологічний конструкт, що описує психологічну властивість, процес, стан, має сенс лише в поєднанні з описом процедури дослідження, діагностики, вимірювання поведінкових виявів цього конструкта. При зміні процедури вимірювання конструкта змінюється і його зміст.

Матеріали. Палій А.А. Диференціальна психологія. Видавництво Академія 2020, 432 с.

Практична/лабораторна робота. Факторні моделі інтелекту. Загальна ідеологія факторного підходу зводиться до таких основних передумов:

- 1) мається на увазі, що інтелект, як і будь-яка інша психічна реальність, є латентним, тобто він даний досліднику тільки через різні непрямі вияви при вирішенні життєвих задач;
- 2) інтелект є латентною властивістю певної психічної структури («функціональної системи»), яка може бути вимірною, тобто інтелект є лінійною властивістю (одновимірною або багатовимірною);
- 3) кількість поведінкових виявів інтелекту завжди більша, ніж кількість властивостей, тобто можна придумати багато інтелектуальних задач для виявлення всього лише однієї властивості;
- 4) інтелектуальні задачі об'єктивно розрізняються за рівнем складності;
- 5) рішення задачі може бути вірним або невірним (або може як завгодно близько наближатися до правильного);
- 6) будь-яку задачу можна вирішити правильно за нескінченно великий час.

Проведення тестування за Модулем 1.

Питання для самоконтролю.

1. У чому полягав внесок Ф. Гальтона в розробку проблематики психології здібностей?
2. Охарактеризуйте сутність диференціально-психологічного підходу до проблематики задатків, здібностей, обдарованості. Розкрийте зміст цих понять.
3. Проаналізуйте підходи до розумових здібностей і розкрийте їх психологічний зміст.
4. Що таке інтелект і які його види ви знаєте?
5. Дайте загальну характеристику інтелектуальним здібностям і проаналізуйте їх структурні компоненти.

6. Розкрийте сутність однофакторних підходів до інтелекту.
7. Що спільного і відмінного в підходах до інтелекту в концепціях К. Спірмена, Р.Б. Кеттелла, Дж. Равена, Ф. Вернона, Л. Хамфрейса, Д. Векслера?

Завдання для самостійної роботи.

В письмовій формі чи презентації:

- розкрийте сутність і основні положення феноменологічного підходу до інтелекту;
- розкрийте сутність і основні положення генетичного підходу до інтелекту;
- розкрийте сутність і основні положення оціокультурного підходу до інтелекту;
- розкрийте сутність і основні положення процесуально–діяльнісного підходу до інтелекту;
- поясніть вислів А. Стаатса: «Інтелект – це продукт цілеспрямованого навчання»;
- розкрийте сутність і основні положення інформаційної теорії інтелекту;
- як ви розумієте думку М.А. Холодної: «інтелект – це форма організації індивідуального ментального досвіду»?;
- охарактеризуйте основні проблеми тестологічних підходів до дослідження інтелектуальних здібностей.

**Модуль 2. Наукові категорії, принципи, поняття і методи
експериментальної психології.**

Змістовий модуль 3. Вступ до експериментальної психології.

Лекція. Практична/Лабораторна робота. № 9

*Експериментальна психологія як наука. Сучасні дослідження
експериментальної психології.*

Мета. Сформувати знання про: основні передумови запровадження «експерименту» в психології; предмет «експериментальної психології», завдання «експериментальної психології»; експеримента та емпірія (емпірика); сучасні дослідження експериментальної психології.

Короткі відомості. Впровадження експерименту в психологію було зумовлено насамперед розвитком філософії, яка збагатила психологію методологічними принципами дослідження психіки, зокрема принципами детермінізму, розвитку, системності тощо. П. Фресс зауважує з цього приводу, що саме в межах філософії була висунута ідея виміру в психології. Важливе значення для розвитку експериментальної психології мали й досягнення в біології, зокрема еволюційне вчення Ч. Дарвіна, який у своїй праці «Походження видів» (1859), «Вираження емоцій у людини і тварин» (1872). Значний внесок у впровадження експерименту в дослідження психіки зробила психофізика (Г. Фехнер, 1860), фізіологічна оптика й акустика (Г. Гельмгольц, 1855–1866), фізіологія і, зокрема, нейрофізіологія. Перша в Україні експериментальна психологічна лабораторія відкрилася в 1885 р. при клініці нервових і душевних хвороб Харківського університету (під керівництвом психіатра і психолога П. Ковалевського). У 1896 році в Одесі було відкрито першу в Україні психологічну лабораторію професором М.М. Ланге. Експериментальна психологія – галузь психологічної науки, яка розкриває умови, закономірності та принципи експериментального дослідження психіки. При цьому експериментальна психологія розв'язує такі завдання: удосконалення експериментальних методик дослідження і застосування їх у різних галузях психологічної науки; розробка типології психологічного експерименту, визначення можливостей і обмежень

кожного з типів експерименту, формулювання принципів їх організації, розробка критеріїв і стандартів, які ви-значають місце та функції різних типів експериментів у психологічно-му дослідженні; розробка і використання апаратури, спеціально призначеної для пси-хологічних досліджень, яка відповідає сучасному рівню науково–тех-нічного прогресу; визначення шляхів застосування досягнень психологічної науки в різних сферах суспільної практики, які спираються на наукові знання, здобуті в експериментальному дослідженні психічної реальності.

Матеріали

1. Максименко С.Д., Носенко Е.Л. Експериментальна психологія. – К.: Центр учбової літ-ри, 2008. – 306 с;
2. Фресс П. Развитие экспериментальной психологии // Экспериментальная психология / Под ред. П. Фресса, Ж. Пиаже. — М.: Прогресс, 2006. — С. 15–96.;
3. История становления и развития экспериментальнопсихологических исследований в России: Сб. науч. тр. / Под ред. Б. Ф. Ломова, Е. А. Будиловой, В. А. Кольцовой. — М.: Наука, 1990. — 216 с.

Практична/лабораторна робота. Методики вивчення провідної сенсорної системи людини. Для практичної роботи з людьми дуже важливо визначення провідної сенсорної системи людини, так як це вказує на бажаний канал сприйняття інформації (зоровий, слуховий, кінестетичний), що має велике значення при визначенні індивідуальних методів і засобів подачі інформації в процесі спілкування (в тому числі терапевтичного), навчання, спільної діяльності, в сімейному взаємодії та ін. Для визначення провідної сенсорної системи застосовується методика «Ведучий орган почуттів», запропонована польськими психологами (переклад Єфремцевої).

Питання для самоконтролю.

1. Яке місце займає експеримент у системі емпіричних методів дослідження психіки?

2. Розвиток яких наук зумовив впровадження експерименту в психологію?
3. Які основні передумови запровадження «експерименту» в психології?
4. Підходи до розуміння предмету експериментальної психології.
5. Експеримент та емпірика що об'єднує ці терміни?

Завдання для самостійної роботи.

Студентам необхідно підготувати презентацію (PowerPoint) обсягом не менш ніж 2 слайда по кожному з вказаних у меті понять (вцілому не менш 20 слайдів).

Лекція. Практична/Лабораторна робота № 10.

Історія становлення та розвитку експериментальної психології.

Мета. Сформувати знання про історію становлення та розвиток експериментального метода в психології та її предмету як системи всіх знань, отриманих на основі експериментального вивчення поведінки людини і тварин.

Короткі відомості. У 1879 р. Вундт створює першу в світі психологічну лабораторію. Роботи цієї лабораторії присвячені дослідженням зору, слуху, дотику, почуттю часу, швидкості реакції, процесам сприйняття, уваги. Лаври засновника психології та психологічного експериментування належать Вундту, хоча без діяльності таких учених, як Г. Вебер, Г. Гельмгольц, Г.Т. Фехнер, які зробили важливі відкриття, неможливо уявити виникнення психології, а В. Вундт не зміг би стати її основоположником як окремої самостійної науки. За Г. Фехнером теж назавжди залишиться звання батька експериментальної психології, оскільки його відкриття відкрили дорогу для експериментальних досліджень. Можна сказати, що засновниками експериментальної психології були інші вчені (Г. Еббінгауз, Г. Вебер, Г. Гельмгольц, Г.Т. Фехнер та інші) а її творцем був В. Вундт. Він цілеспрямовано творив її як незалежну нову науку. Створювались методики, розроблялись прилади, виходили фундаментальні наукові праці, до проблеми наукового методу була прикута увага провідних інтелектуалів, дискусії щодо можливостей наукового методу в психології мали суспільний відгук. Настав час експериментальної психології.

Матеріали

1. Фресс П. Развитие экспериментальной психологии // Экспериментальная психология / Под ред. П. Фресса, Ж. Пиаже. — М.: Прогресс, 1966. — С. 15–96.;
2. История становления и развития экспериментальнопсихологических исследований в России: Сб. науч. тр. / Под ред. Б. Ф. Ломова, Е. А. Будиловой, В. А. Кольцовой. — М.: Наука, 1990. — 216 с.

Практична/лабораторна робота. Дослідження просторової уяви методом хронометрії розумових дій (за методикою Шепарда)».

Мета: сформувати знання про пізнавальні процеси, а саме, проблема внутрішньої репрезентації інформації про просторові властивості об'єктів. *Матеріали:* Набір зображень 16 пар тривимірних об'єктів (рис.1); секундомір; форма протоколу.

Завдання: Опрацюйте теоретичну частину та виконайте завдання. *Теоретична частина.* В центрі уваги психології пізнавальних процесів в останні два десятиліття перебуває проблема внутрішньої репрезентації інформації про просторові властивості об'єктів. Під *внутрішньою репрезентацією* в широкому сенсі розуміють зміст, структуру і організацію знань про світ. При цьому ключовим завданням є визначення типу і ступеня відповідності (або ізоморфізму) між уявленнями суб'єкта про об'єкти, внутрішніми для нього операціями, з однієї сторони, і реальністю зовнішнього світу – з іншої. Для з'ясування природи внутрішньої репрезентації часто використовують метод хронометрії розумових дій, заснований на припущенні, що про їх структуру можна судити за часом, необхідному для вирішення певної просторової задачі. Класичною серед робіт цього напрямку вважається методика, іменована методикою розумового обертання, запропонована в 1971 р. Шепардом і широко застосовується у різних модифікаціях. В роботі Шепарда випробуваним пропонувалося визначити тотожність чи відмінність за формою всередині кожної з декількох пар тривимірних об'єктів, зображених з урахуванням перспективи. Причому об'єкти в парах могли відрізнятися не тільки за формою, але і по їх орієнтації у просторі, відрізняючись

поворотом або в площині рисунка, або в площині третього виміру. Лінійна залежність часу встановлення тотожності об'єктів випробуваним від кута їх повороту відносно один одного дозволила зробити висновок, що *завдання вирішується шляхом розумового обертання образу об'єкта для його зіставлення з еталоном*. Тому можна стверджувати, що внутрішній процес проходить покроково ті ж проміжні стадії, що і зовнішній, зберігаючи таким чином поелементне відповідність зовнішнього процесу ротації. *Хід виконання*. Студенти діляться на пари: випробуваний і експериментатор. Перед початком досвіду експериментатор повідомляє випробуваному інструкцію. Інструкція випробуваному: «Вам будуть пред'явлені пари зображень тривимірних об'єктів, по-різному розташованих у просторі. Ваше завдання – вирішити: один і той же об'єкт зображений на обох картинках чи різні об'єкти. Відповідайте "однакові" або "різні". Працюйте швидко і точно». Потім експериментатор показує випробуваному по черзі кожну пару картинок, реєструючи його відповідь і час рішення в протоколі. *Обробка результатів*. 1. Кожен випробуваний буде для себе графік залежності часу встановлення тотожності об'єктів від кута їх повороту один відносно одного, враховуючи тільки правильні рішення. 2. Порівняйте результати всіх випробовуваних у групі і виявіть індивідуальні відмінності. Проаналізуйте причини відхилень від лінійної залежності, якщо такі є.

Висновок:

Питання до самоконтролю.

1. Роль експериментального дослідження психіки у здобутті наукових психологічних знань.
2. Чому перші експерименти з психології були проведені в межах
3. психофізіології?
4. Який внесок основних напрямів психологічної науки в становлення і розвиток експерименту в психології? Наведіть приклади.
5. Висвітліть особливості становлення і розвитку експериментального дослідження психіки у вітчизняній психології.
6. Назвіть основні тенденції розвитку сучасної вітчизняної експериментальної психології.

Завдання для самостійної роботи: студентам необхідно подати в хронологічній таблиці характеристику етапів становлення та розвитку експериментальної психології як науки .

Хід виконання.

Дата	Представники	Характеристика
I етап:		

Висновок:

Лекція. Практична/Лабораторна робота № 11.
Метод і методологія. Класифікації методів психологічного
дослідження.

Мета. Ознайомити студентів з емпіричними методами в психологічному дослідженні. Загальне уявлення про методологію науки. Наукове дослідження.

Етапи наукового дослідження. Гіпотеза та їх види.

Короткі відомості. Наука – це сфера людської діяльності, результатом якої є нове знання про дійсність, що відповідає критерію істинності (Д. С. Мілль (1806–1873). Вчений, дослідник – це професіонал, який будує свою діяльність за критерієм «істинність – брехливість». Всі наукові результати по мірі узагальненості можна розташувати на наступній шкалою: одиничний факт – емпіричне дослідження– модель– закономірність– закон– теорія. Метод – це шлях наукового дослідження або спосіб пізнання будь-якої реальності. Метод в єдності з предметом науки становить науковий підхід до досліджуваної реальності. Дослідницький метод конкретизується в дослідницьких методиках. Методика відповідає конкретним цілям і завданням дослідження, містить в собі опис об'єкта і процедур вивчення, способів фіксації й обробки отриманих даних.

Класифікація досліджень (за метою, за характером). Вимоги проведення експериментального дослідження. Етапи наукового дослідження. Гіпотези та їх види.

Матеріали.

1. Максименко С.Д., Носенко Е.Л. Експериментальна психологія. – К.: Центр учбової літ-ри, 2008. – 306 с. Психологическая диагностика / Под ред. К. М. Гуревича, Е. М. Борисовой. – М.: Изд-во УРАО, 2001. – 302 с.;

2. Бурлачук Л.Ф. Словарь–справочник по психодиагностике. – СПб.: Питер, 2000. – 528 с.

Практична/лабораторна робота. В групі з 2 осіб поетапно розкрити схему наукового дослідження, що проводив магістрант чи аспірант спеціальності «Психологія», використовуючи матеріали, які відображені в авторефераті.

Приклад:

Автор наукового дослідження: Козаченко Ольга Постановка наукової проблеми:

- формулювання теми дослідження: «Психолого–педагогічні способи пониження емоційної напруженості у першокурсників ВНЗ»;

- формулювання загальної гіпотези. Гіпотеза дослідження – пропонується корекційна програма, що охоплює систему позааудиторних занять, спрямованих на розвиток адекватної самооцінки та навчання методам самоконтролю, сприяє пониженню емоційної напруженості у першокурсників.

- визначення об’єкта та предмета дослідження. Об’єкт дослідження – емоційна напруженість осіб юнацького віку. Предмет дослідження – психологопедагогічні способи корекції емоційної напруженості у першокурсників ВНЗ.

- формулювання загальної мети дослідження. Мета дослідження – виявлення особливостей емоційної напруженості у першокурсників ВНЗ та теоретичне обґрунтування, розробка й апробування комплексної програми її корекції.

II. Теоретичний аналіз проблеми:

Висновок:

Примітка: кожна пара (по 2 осіб) обравши дослідницьку роботу аспіранта, скачує і роздруковує автореферат (9,5 розмір шрифту), вклеює в лабор. зошит та опрацьовує матеріал.

Питання для самоконтролю.

1. Дати визначення термінам «наука», «дослідник».
2. Запишіть та дайте пояснення (з прикладами) яким чином наукові результати по мірі узагальненості можна розташувати?
3. Метод та науковий підхід, дайте пояснення та наведіть приклади.
4. Висвітліть які класифікації наукових досліджень ви знаєте.
5. Назвіть основні етапи наукового дослідження.
6. Гіпотези та їх види.

Завдання для самостійної роботи.

Вивчення та застосування вимірювальних шкал.

Мета: сформувати знання про основні характеристики шкал та їх застосування в експериментальному дослідженні.

Матеріали:

1. Інструкція роботи;
2. Книги:
 - а) Бондарчук О.І. Експериментальна психологія: Курс лекцій. – К.: МАУП, 2003. – 120 с.; Горбунова В. До проблеми викладання курсу Експериментальна психологія // Соціальна психологія. – 2005. – № 5 (13). – С.169–178;
 - б) Максименко С.Д., Носенко Е. Експериментальна психологія. – К., 2007. – 341 с.

Завдання: Опрацюйте теоретичну частину та виконайте практичні вправи. Теоретична частина. Психологічні змінні, за одиничним виключенням, не мають власних вимірювальних одиниць. Тому у більшості випадків значення психологічної ознаки визначається за допомогою спеціальних вимірювальних шкал. За С.Стівенсом (1951р.), існує 4 типи вимірювальних шкал: номінальна або

шкала найменувань; порядкова або ординарна чи рангова шкала; інтервальна або шкала рівних інтервалів; шкала рівних відношень, чи шкала відношень. Вимірювання, які здійснюються за допомогою двох перших шкал, вважають якісними, а ті що здійснюються за допомогою двох останніх шкал – кількісними. Отже, застосування тих чи інших статистичних методів визначається тим, до якої статистичної шкали належить отриманий матеріал. Отримавши у відповідній шкалі масив експериментальних даних, психолог починає кінцеве оформлення результатів своєї роботи у вигляді таблиць, графіків, структурних схем (графів), діаграм та інших процедур, необхідних для отримання висновку свого експериментального дослідження. Практична частина. Для кожного із наведених нижче досліджень визначте, яка шкала вимірювання була застосована при вимірюванні характеристик поведінки.

1. Антон хоче в'яснити, з яких предметів учні елітних шкіл і учні звичайних шкіл мають кращу успішність: точних, гуманітарних чи природничих.

2. Олена вирішила дослідити чи дійсно щурі, які вивчили один лабіринт, вивчать другий лабіринт швидше від ненавчених.

3. Катерина припускає, що діти оцінюють кольорові телевізійні програми вище, ніж чорно-білі, а у дорослих колір не впливає на оцінку.

4. Аліна стверджує, що соматотип змінюється з віком, а тому пропонує визначати соматотип в групі людей в 10, 15, 20 років за шкалою Шелдона.

5. Софія вивчає готовність людей допомагати оточуючим і вважає, що вона залежить від погоди – ймовірність надання допомоги в сонячний день вища, ніж у похмурий.

6. Костянтин хоче з'ясувати, котрий із п'яти нових сортів пива більше сподобається (тобто, оцінений як №1) постійним відвідувачам його бару.

7. Євгенія вивчає, як студенти оцінюють безпечні райони міста. Вона запропонувала студентам скласти картки з найменуванням районів міста в стопку так, щоб найбільш безпечні райони були зверху, а найбільш ризиковані – знизу.

8. Олексій вважає, що люди із синдромом нав'язливих станів зроблять менше помилок в написанні звітів по стандарту АРА (американська психол. асоціація), ніж здорові люди.

Шкала	Дослідження

Висновок:

Лекція. Практична/лабораторна робота № 12.

Метод спостереження в психології.

Анкетування.

Мета. Сформувати знання про спостереження як про метод цілеспрямованого пізнання людини та сприяти розвитку спостережливості як професійної якості.

Короткі відомості. Одним із основних методів психологічних досліджень є спостереження. Воно відрізняється від життєвого спостереження тим, що дослідник спеціально планує систематичне і цілеспрямоване сприйняття психічного явища з метою пояснення його логічної природи. Важливого значення

воно набуває в діагностуванні дітей як найскладнішої категорії досліджуваних. Спостереження — метод вивчення психічних особливостей індивідів на основі цілеспрямованої фіксації проявів їх поведінки з метою аналізу, тлумачення і застосування для практичних потреб. Предмет та об'єкт спостереження. Види спостереження. Основні властивості наукового спостереження. Переваги і недоліки методу спостереження.

Матеріали. Конспект лекцій, О. І. Галян, І. М. Галян Експериментальна психологія, 2012; Максименко С.Д., Носенко Е.Л. Експериментальна психологія; Готтсданкер Р. Основы психологического эксперимента ; Коновалова М.Д. Експериментальна психологія; інструкція тесту «Чи спостережливі Ви?».

Практична/лабораторна робота. Виконати вправи та тест на дослідження власної спостережливості.

Вправа 1 На основі цього висновку визначте:

- а) що було об'єктом спостереження?*
- б) яка мета спостереження?*
- в) при яких обставинках велося спостереження?*

На основі тривалих спостережень за спортсменами професор А. Ц. Пуні прийшов до наступних висновків: Сильне передстартове збудження поряд з м'язовою скутістю може супроводжуватися загальним руховим збудженням, найчастіше зреалізований у підвищенні звичного темпу рухів і мови. Спортсмен метушиться, безпричинно поспішає, хоча і робить все заздалегідь, без всяких підстав боїться запізнитися до старту.

Для оволодіння самостійним контролем за темпом рухів і мови існують різноманітні вправи, загальні принципи яких полягають у наступному: 1) тренувати плавність і повільність рухів; 2) чергувати в тренуванні швидкий і повільний, плавний і різкий темп; 3) організувати життя так, щоб обставини не змушували поспішати.

Вправа 2. Визначте вид спостереження.

Приклад. У 60–ті роки ХХ ст. Джейн Гудолл вивчала особливості життя диких шимпанзе. В процесі досліджень спостерігач зазвичай тихо сиділа у чагарниках,

поки об'єкти, звикнувши до неї, не переставали звертати уваги на дивну глядачку і не поверталися до нормального способу дій. При цьому в кількох випадках були зафіксовані на плівку епізоди, які свідчать про те, що шимпанзе використовують і навіть виготовляють знаряддя праці. Зокрема, очистивши від листя прутик, вони повільно опускали «вудку» всередину термітника. Комах, що вчепилися в чужорідний предмет, витягали наверх і поїдали хитромудрі ловці... .

За позицією спостерігача

1. _____

2. _____

3. _____

4. _____

Вправа 3. ТЕСТ «Чи спостережливі Ви?»

Інструкція : прочитайте запитання і виберіть один з варіантів відповіді.

1. Ви заходите в іншу установу:
 - а) звертаєте увагу на розміщення столів і стільців;
 - б) звертаєте увагу на точне розміщення предметів;
 - в) розглядаєте розміщені на стінах предмети.
2. Зустрічаючись з людиною, Ви:
 - а) дивитесь їй в обличчя;
 - б) непомітно оглядаєте її з ніг до голови;
 - в) звертаєте увагу лише на окремі частини обличчя (очі, ніс...).
3. Що Ви запам'ятовуєте і відчуваєте, перебуваючи на природі?
 - а) кольори;
 - б) небо;

- в) почуття радості чи смутку, що охоплювало Вас тоді?
4. Прокинувшись зранку від сну, Ви:
- а) відразу згадуєте, що слід сьогодні зробити;
 - б) згадуєте, що наснилося;
 - в) обмірковуєте те, що відбулося вчора.
5. Потрапляючи у громадський транспорт, Ви:
- а) проходите вперед, не дивлячись ні на кого;
 - б) розглядаєте тих, хто сидить поряд;
 - в) обмінюєтесь словами з тим, хто стоїть поряд.
6. На вулиці Ви:
- а) спостерігаєте за транспортом;
 - б) дивитесь на фасади будинків;
 - в) спостерігаєте за перехожими.
7. Коли Ви розглядаєте вітрини, то:
- а) цікавитесь лише тим, що може Вам знадобитися;
 - б) розглядаєте те, що Вам у даний момент не потрібно;
 - в) кілька разів розглядаєте кожен предмет.
8. Якщо Вам у будинку необхідно щось знайти, то Ви:
- а) зосереджуєтесь на тому місці, де, як Ви передбачаєте, могли залишити цей предмет;
 - б) шукаєте всюди;
 - в) просите інших допомогти Вам.
9. Розглядаючи старі групові фотографії Ваших близьких, Ви:
- а) хвилюєтесь;
 - б) Вам стає смішно;
 - в) Ви намагаєтесь упізнати тих, хто є на фотографії.
10. Уявіть, що Вам пропонують зіграти у невідому азартну гру, Ви:
- а) пробуєте навчитись грати;
 - б) спочатку погоджуєтесь, а потім відмовляєтесь;

в) взагалі не граєте.

11. Ви на когось чекаєте в парку і:

а) спостерігаєте за тим, хто поряд з Вами;

б) читаєте газету;

в) про щось думаєте.

12. У зоряну ніч Ви:

а) розглядаєте сузір'я;

б) бездумно дивитесь на небо;

в) взагалі на небо не дивитесь.

13. Читаючи книгу, Ви:

а) позначаєте олівцем те місце, до якого Ви дочитали;

б) залишаєте закладку;

в) довіряєте своїй пам'яті.

14. Про своїх сусідів Ви пам'ятаєте:

а) їхнє ім'я та по батькові;

б) їхню зовнішність;

в) ні те, ні інше.

15. Побачивши сервірований стіл, Ви:

а) захоплюєтесь його вишуканістю;

б) перевіряєте, чи все є на своєму місці;

в) дивитесь, чи всі крісла розставлені так, як потрібно.

Ключ: Підрахуйте бали відповідно до таблиці і визначте їхню суму.

№ запитання		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Варіанти відповіді	а)	3	5	10	10	3	5	3	10	5	10	10	10	10	10	3
	б)	10	10	5	3	5	3	5	5	3	5	5	5	5	5	10
	в)	5	3	3	5	10	10	10	3	10	3	3	3	3	3	5

Опрацювання даних.

Інтерпретація:

150–100 балів Безперечно, Ви надзвичайно спостережливі. Разом із тим Ви здатні аналізувати себе, свої вчинки. Ви в змозі з великою точністю оцінити іншу людину.

99–75 балів У Вас досить розвинена спостережливність, але все ж, даючи оцінку, Ви іноді виявляєте упередженість. І це Вам заважає у точній і адекватній оцінці подій.

74–45 балів Вас не дуже цікавить те, що приховується за зовнішністю, манерою поведінки, хоча, під час спілкування у Вас не виникає яких–небудь серйозних психологічних проблем, пов’язаних із упередженістю.

Менше 45 балів Ви абсолютно не цікавитесь думками тих, хто поруч із Вами, бо надто зайняті, Вам ніколи аналізувати навіть власні вчинки, не говорячи про чужі. Те, що відбувається навколо, не привертає Вашої уваги.

Висновок:

Питання для самоконтролю.

1. Які види спостережень залежно від мети дослідження Ви знаєте?
2. Які розрізняють за характером взаємодії з об’єктом спостережень?
3. Назвіть ще декілька класифікацій спостережень.
4. Недоліки та переваги методу спостереження.

5. Об'єктивності та ефективності методу спостереження сприяє дотримання яких правил?

6. Анкетування як різновид письмового опитувального діагностичного методу.

Завдання для самостійної роботи.

Студентам необхідно законспектувати матеріали з наступних тем. Анкетування як різновид письмового опитувального діагностичного методу.

Лекція. Практична/лабораторна робота № 13

Метод інтерв'ю в психологічному дослідженні. Бесіда, як метод в психологічних пошуках. Тестування в психологічних дослідженнях.

Мета. Сформувати знання про: інтерв'ювання як різновид усного опитувального діагностичного методу; класифікації та види інтерв'ю; послідовність проведення інтерв'ю; телефонне опитування як різновид інтерв'ю; загальна характеристика і види бесіди; опитування.

Короткі відомості. Інтерв'ю (англ. interview — зустріч) — метод отримання соціально–психологічної Інформації у процесі усного безпосереднього спілкування, який передбачає реєстрацію та аналіз відповідей на питання, вивчення особливостей невербальної поведінки опитуваних. Особу, яка є джерелом інформації в опитуванні, називають респондентом (опитуваним), а ту, яка опитує, — інтерв'юером. Види та класифікації інтерв'ю: за частотою проведення інтерв'ю (одноразове і багаторазове), за метою дослідження (дослідницьке, діагностичне, клінічне), за формою спілкування (вільне інтерв'ю, стандартизоване, напівстандартизоване), залежно від тривалості інтерв'ю (глибинне – клінічне, тривале, інтенсивне), терапевтичне, фокусоване (короткочасне)), з огляду на поведінку інтерв'юера («м'яке» – інтерв'юер прагне досягти довіри опитуваного, демонструє повагу до нього, «жорстке» (інтерв'юер поводить себе зухвало, демонструючи швидше техніку допиту)), залежно від способу спілкування інтерв'юера та респондента (особисте, опосередковане).

Матеріали. Максименко С.Д., Носенко Е.Л. Експериментальна психологія. К.: Центр учбової літератури, 2008, 306 с; О.І. Галян, І.М. Галян Експериментальна психологія. Київ, «Академвидав», 2012, 400 с.

Практична/лабораторна робота. «Моделювання студентами власних інтерв'ю». Мета: сформувати вміння створення проекту інтерв'ю та його аналіз. Матеріали: конспект лекцій; Копець Л. Класичні експерименти в психології : навч. посібник / Л. Копець. – К. : «Києво–Могилянська академія», 2010. – 283 с. Процедура написання: Опишіть ймовірне інтерв'ю, в якому має бути: 1) мета дослідження; 2) список запитань до респондента; 3) можливі неправдиві відповіді, та чим вони можуть бути спричинені.

Питання для самоконтролю.

1. Розкрийте сутність інтерв'ювання як різновиду усного опитувального діагностичного методу.
2. Які класифікації та види інтерв'ю Ви знаєте?
3. Вкажіть послідовність проведення інтерв'ю.
4. Які особливості телефонного опитування як різновиду інтерв'ювання?
5. Загальна характеристика і види бесіди.
6. Розкрийте сутність опитування.

Завдання для самостійної роботи.

Студентам необхідно підготувати презентацію (PowerPoint) обсягом не менш ніж 2 слайда по кожному з вказаних у меті понять (вцілому не менш 20 слайдів).

Змістовий модуль 4. Експеримент як метод психологічного дослідження.

Лекція. Практична/лабораторна робота № 14.

Експеримент у системі методів наукового дослідження.

Мета. Сформувати знання про місце експерименту в дослідженні психічної реальності. Сутність експериментального методу. Експериментальний процес. Основне завдання психологічних експериментів.

Короткі відомості. Психологічний експеримент — проведений у спеціальних умовах дослід для отримання нових наукових знань за допомогою цілеспрямованого втручання дослідника в життєдіяльність досліджуваного. В експерименті виокремлюють три основні види змінних: незалежну, залежну і додаткову (зовнішню). Основне завдання психологічних експериментів полягає у встановленні наявності зв'язку $R = f(S, P)$ і, по можливості, виду функції f (існують різні види зв'язку: причинно–наслідковий, функціональний, кореляційний тощо), у цьому випадку R — реакція досліджуваного, S — ситуація, а P — особистість досліджуваного, психіка, або «внутрішні процеси». Процедура експерименту полягає в спрямованому створенні або доборі таких умов, що забезпечують надійне виокремлення досліджуваного фактора, і в реєстрації змін, пов'язаних із його впливом. Найчастіше в психолого–педагогічних експериментах мають справу з експериментальною і контрольною групами. Впливу досліджуваного фактора зазнає лише експериментальна група.

Матеріали. Важинський С.Е., Щербак Методика та організація наукових досліджень : Навч. посіб. /С. Е. Важинський, Т. І. Щербак. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с. О.І. Галян, І.М. Галян Експериментальна психологія. Київ, «Академвидав», 2012, 400 с. Максименко С.Д., Носенко Е.Л. Експериментальна психологія. К.: Центр учбової літератури, 2008, 306 с.

Практична/лабораторна робота. «Критерії оцінки якості психологічного експерименту». *Мета:* сформувати вміння здійснювати критичний аналіз психологічних експериментів. *Завдання:* ознайомтесь з прикладами експериментів; виявіть допущені помилки; конкретизуйте дані помилки; запропонуйте способи їх вирішення. Опис експериментів. Експеримент № 1: Студент–психолог вирішив перевірити гіпотезу: високий рівень дратівливості в більшій мірі сприяє розв'язанню простої задачі та в меншій мірі сприяє розв'язанню складної задачі. 18 осіб (3 чоловіків та 15 жінок), що мали високий рівень дратівливості, та 31 особи (12 чоловіків та 19 жінок), що мали низький рівень дратівливості, отримали по 5 простих задач. Реєструвався час, який був необхідний для їх розв'язання. Група з

високим рівнем дратівливості розв’язала задачі швидше, ніж інша група. Дослідник зробив висновок, що гіпотеза підтвердилась.

Помилки: _____

Способи їх вирішення: _____

Експеримент № 2: Студент–психолог вирішив показати в експериментальному дослідженні, що наявність перешкоди призводить до агресивної поведінки. Піддослідні (молоді чоловіки – 45 осіб) були розподілені на 2 групи. Для кожної групи була створена одна з двох ситуацій:

1. Пропонувалось розв’язати задачу, яка в дійсності не мала розв’язання. Поруч знаходився інший студент (помічник експериментатора).
2. Пропонувалось розв’язати задачу, що має розв’язання. Але інший студент (помічник експериментатора) намагався заважати піддослідному під час розв’язання задачі.

Після цього кожному піддослідному пропонувалось зіграти роль вчителя для другого студента (помічника експериментатора), якому пропонувалось розв’язати 4 задачі. Вчитель повинен був винагороджувати учня оцінкою за 5–бальною шкалою за правильне виконання завдання та карати його, даючи штраф від 1 до 7 балів. В основному учасники експериментів, що пройшли через ситуацію № 2 штрафували —учня більше, ніж ті, що пройшли через ситуацію № 1.

Помилки: _____

Способи їх вирішення: _____

Висновок: _____

Питання для самоконтролю.

1. Яке місце експерименту в дослідженні психічної реальності?
2. Розкрийте сутність експериментального методу.
3. У чому полягає основне завдання психологічних експериментів?
4. Що собою уявляє експериментальний процес?

Завдання для самостійної роботи. Студентам необхідно підготувати презентацію (PowerPoint) обсягом не менш ніж 20 слайдів використовуючи матеріали: Копець Л., Класичні експерименти в психології, навч. посіб. для студентів ВНЗ, Видавництво: Києво – Могилянська академія, Київ, 2010, 283 с.

Лекція. Практична/лабораторна робота № 15.

Види експериментальних досліджень. Багаторівневий та багатфакторний експеримент.

Мета. Сформувані знання про види експериментальних досліджень. Відмінність лабораторного експерименту від природного експерименту. Сутнісний зміст формувального та оперативного експерименту. Переваги та проблеми експериментального дослідження психіки.

Короткі відомості. З огляду на мету експерименту розрізняють кілька його видів. Якщо досліджувана сфера відносно невідома і система гіпотез відсутня, то ідеться про пілотажний експеримент, результати якого можуть допомогти уточнити напрям подальшого аналізу. Коли є дві конкуруючі гіпотези й експеримент дає змогу обрати одну з них — про вирішальний. Контрольний експеримент здійснюють із метою перевірки певних залежностей. Особливу категорію психологічних експериментів утворюють формувальні, або навчальні, експерименти, що дають змогу спрямовано впливати на особливості прояву та розвиток таких психічних процесів, як сприймання, увага, пам'ять, мислення. Лабораторний експеримент — науковий експеримент, який здійснюється в

спеціально обладнаному приміщенні за допомогою приладів та устаткування, які дають змогу реєструвати перебіг експерименту та його результати. Природний експеримент — науковий експеримент, який здійснюють у звичних для досліджуваного умовах життєдіяльності, не інформуючи його про проведення експерименту, але за цілеспрямованого впливу на його поведінку та правильної реєстрації визначених психологічних характеристик за відповідними критеріями. Формувальний експеримент — метод відстеження змін психіки дитини в процесі активного впливу дослідника на досліджуваного; експериментально-генетичний метод дослідження психічного розвитку. Основу формувального експерименту становить експериментально-генетичний метод дослідження психічного розвитку, розроблений російським психологом Левом Виготським. Експериментальне навчання — метод дослідження, спрямований на вивчення психологічних особливостей і механізмів розвитку дітей, розроблення оптимальних шляхів навчально-виховної роботи через активне залучення дитини до організованої вчителем-вихователем діяльності та надання допомоги учням у навчально-виховному процесі. Оперативний експеримент — метод, що полягає у штучному створенні умов для сприяння прояву намірів певної особи та спостереження за її поведінкою.

Матеріали. Важинський С.Е., Щербак Методика та організація наукових досліджень : Навч. посіб. /С. Е. Важинський, Т.І. Щербак. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с. О.І. Галян, І.М. Галян Експериментальна психологія. Київ, «Академвидав», 2012, 400 с. Максименко С.Д., Носенко Е.Л. Експериментальна психологія. К.: Центр учбової літератури, 2008, 306 с.

Практична/лабораторна робота. «Визначення незалежної та залежної змінних як основних характеристик психологічного експерименту».

Мета: сформувати вміння операційно визначати незалежну та залежну змінні психологічних експериментів. *Завдання:* Проаналізуйте експеримент та дайте письмову відповідь на запитання: 1. Як була сформульована гіпотеза дослідження?

2. Що виступало в ролі незалежної змінної? Скільки вона має рівнів? 3. Що виступало в ролі залежної змінної? 4. Як вимірювалась залежна змінна?

*Експеримент Е. Лофтус (E. Loftus, 1975) з серії експериментів
«Наші пригадування».*

Опис експерименту:

Більшість досліджень Е. Лофтус в області пам'яті пов'язані з судовими свідченнями свідків.

Дослідження Е. Лофтус продемонстрували, що при відтворенні пам'ять використовує нову та вже існуючу інформацію для заповнення прогалин у наших пригадуваннях. Пригадування є нестійкі та можуть змінюватись з часом.

Е Лофтус прагнула показати, що словесне формулювання питань, що задаються свідкам, може змінювати їх пригадування про події, коли їм задають інші питання про ці ж події через деякий час.

150 студентів невеликими групами дивились фільм про автомобільну аварію, в якій зіштовхнулись послідовно одна за одною 5 машин. Катастрофа трапилась тому, що водій машини А ігнорував стоп–сигнал та виїхав на пожвавлену дорогу. Сама подія тривала всього 4 секунди, а весь фільм йшов менше 1 хвилини.

Після перегляду фільму досліджуваним роздали опитувальні листи, що містили 10 питань.

У половини досліджуваних першим стояло питання: — Наскільки швидко рухалась машина А, коли вона проїжджала стоп–сигнал?

У другої половини піддослідних перше питання було таке: — Як швидко їхала машина А, коли вона повернула направо?

Інші питання практично не представляли інтересу для дослідника, за винятком останнього. Воно було однаковим для обох груп: — Ви бачили стопсигнал для машини А?

В групі, якій першим було задане питання із згадуванням стоп–сигналу, 53 % відповіли, що бачили його. В той же час в групі, де першим було питання про правий поворот, тільки 35 % сказали, що бачили стоп–сигнал.

Відмінності були статистично значимими.

Хід виконання

Висновок: _____

Питання для самоконтролю.

1. Поясніть, що таке експеримент?
2. Які різновиди експерименту ви знаєте, їх специфіка?
3. У чому полягають переваги експерименту як методу психології порівняно із спостереженням?
4. Розкрийте поняття контрольного експерименту.
5. Які відмінності між лабораторним та природним експериментом?
6. Що становить основу формувального експерименту?

Завдання для самостійної роботи. Студентам необхідно підготувати презентацію (PowerPoint) обсягом не менш ніж 20 слайдів використовуючи матеріали: Копець Л., Класичні експерименти в психології, навч. посіб. для студентів ВНЗ, Видавництво: Києво – Могилянська академія, Київ, 2010, 283 с.

Лекція. Практична/лабораторна робота № 16.

Планування експериментального дослідження.

Експериментальні плани.

Мета. Сформувати знання про планування експериментального дослідження.

Експериментальні плани.

Короткі відомості. Планування експерименту — процедура вибору числа та умов проведення дослідів, необхідних та достатніх для вирішення задачі досліджень із заданою точністю. Розрізняють два підходи планування експерименту: класичний, при якому по черзі змінюється кожен фактор до визначення часткового максимуму при постійних значеннях інших факторів, статистичний, де одночасно змінюють багато факторів. При цьому суттєвим є: мінімізація числа дослідів; одночасне варіювання всіма параметрами; використання математичного апарата, який формалізує дії експериментатора; вибір чіткої стратегії, що дозволяє ухвалювати обґрунтовані рішення після кожної серії експериментів. Загалом розрізняють такі експериментальні плани: дисперсійного аналізу; відбору суттєвих факторів; багатофакторного аналізу; отримання поверхні відгуку; динамічних задач планування; вивчення механізмів явищ; побудови діаграм «склад — властивість», побудови діаграм «склад — стан». Для врахування зазначених аспектів під час проведення експерименту розробляють його план, що залежно від складової дослідження може бути традиційним або факторним. За традиційного планування змінюється лише одна незалежна змінна, за факторного — декілька. Перевагою факторного плану є можливість оцінювання взаємодії факторів — зміни характеру впливу однієї зі змінних залежно від значення іншої. Для статистичного оброблення результатів експерименту в цьому разі застосовують дисперсійний аналіз (Р. Фішер).

Матеріали. О.І. Галян, І.М. Галян Експериментальна психологія. Київ, «Академвидав», 2012, 400 с. Максименко С.Д., Носенко Е.Л. Експериментальна психологія. К.: Центр учбової літератури, 2008, 306 с. Важинський С.Е., Щербак

Методика та організація наукових досліджень : Навч. посіб. /С. Е. Важинський, Т. І. Щербак. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.

Практична/лабораторна робота.

«Моделювання студентами власних психологічних експериментів».

Мета: сформувати вміння створення проекту експериментального дослідження та його аналіз.

Матеріали: конспект лекцій; Коpecь Л. Класичні експерименти в психології : навч. посібник / Л. Коpecь. – К. : «Києво–Могилянська академія», 2010. – 283 с.

Процедура написання: Опишіть ймовірний експеримент, в якому має бути: 1) сформульована гіпотеза дослідження; 2) незалежна зміна; 3) залежна зміна; 4) емпіричні методи; 5) вибірка; 6) можливі артефакти. Вкажіть до якої предметної сфери належить дослідження.

Питання для самоконтролю.

1. Поясніть сутність програми проведення експериментального дослідження.
2. Які труднощі виникають у процесі експериментального дослідження психіки?
3. Проаналізуйте наявний зв'язок між об'єктом та предметом дослідження.

Завдання для самостійної роботи. Студентам необхідно підготувати презентацію (PowerPoint) обсягом не менш ніж 20 слайдів використовуючи матеріали: Коpecь Л., Класичні експерименти в психології, навч. посіб. для студентів ВНЗ, Видавництво: Києво – Могилянська академія, Київ, 2010, 283 с.

Лекція. Практична/лабораторна робота № 17.

Організація та проведення експериментального дослідження.

Процедурні аспекти експерименту.

Мета. Сформувати знання про підготовчий етап експерименту в психології. Теоретичний етап дослідження. Експериментальний етап дослідження. Інтерпретаційний етап експериментального дослідження. Основні способи вимірювань. Вимірювальні прилади.

Короткі відомості. Для проведення будь-якого виду експерименту необхідно попередньо спланувати та виконати таке: розробити гіпотезу, яка підлягає перевірці, та методика експериментальних робіт; визначити способи і прийоми впливу на об'єкт дослідження; забезпечити умови для виконання експериментальних робіт; розробити шляхи і прийоми фіксування ходу і

результатів експерименту; підготувати засоби експерименту (прилади, установки, моделі тощо); забезпечити експеримент необхідним обслуговуванням. Особливе значення має правильне розроблення методики експерименту. Методика – це сукупність обдуманих і фізичних операцій, які розміщені у визначеній послідовності для досягнення поставленої мети дослідження. Перед кожним експериментом складається його план (програма виконання), який включає такі етапи: мету, завдання та обґрунтування об'єму експерименту; вибір змінних факторів; визначення кількості дослідів та послідовності зміни факторів; вибір кроку зміни факторів, визначення інтервалів між майбутніми експериментальними точками; обґрунтування вибору засобів для вимірювання; опис проведення експерименту; обґрунтування вибору способів оброблення та аналізу результатів експерименту. Необхідно виділити декілька основних способів вимірювань. Спосіб безпосередньої оцінки – відповідає визначенню величини безпосередньо за відліковим пристроєм вимірювального приладу прямої дії. Спосіб порівняння – передбачає необхідну вимірювальну величину порівнювати з величиною, що є мірою. Спосіб протиставлення – здійснюється шляхом порівняння з мірою, тобто вимірювана величина і величина, що є мірою, одночасно діють на пристрій, за допомогою якого встановлюється співвідношення між цими величинами. Диференційний спосіб – полягає в тому, що на вимірний пристрій діє різниця вимірної та відомої величини, яка є мірою. Нульовий спосіб – полягає у доведенні результату ефективної дії величини на пристрій до нуля. Спосіб заміщення – передбачає заміну вимірюваної величини відомою величиною з відновлюваною мірою. Спосіб збігу полягає в тому, що різниця між заданою величиною і величиною, яка є мірою, визначається шляхом збігу відміток шкал або періодичних сигналів. Вимірювальні прилади та пристрої. Вимірювальним приладом називають засіб вимірювання, призначений для отримання певної інформації про величину, що вивчається, у зручній для експериментатора формі.

Матеріали. О.І. Галян, І.М. Галян Експериментальна психологія. Київ, «Академвидав», 2012, 400 с. Максименко С.Д., Носенко Е.Л. Експериментальна психологія. К.: Центр учбової літератури, 2008, 306 с. Важинський С.Е., Щербак

Методика та організація наукових досліджень : Навч. посіб. /С. Е. Важинський, Т. І. Щербак. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.

Практична/лабораторна робота. Вимірювання абсолютної слухової чутливості людини (зняття кривої чутності).

Тема завдання. Визначення порогів чутності, вимір аудіограми (побудова кривої чутності) за допомогою однієї з класичних психофізичних методик – «методу установки». Обсяг функції звукового аналізатора і аудіометрія. Функція звукового аналізатора полягає в сприйнятті і розрізненні численного різноманіття звуків, з якими зустрічається людина в різних умовах життя. Аудіометрія – визначення абсолютних порогів чутності. Воно

може здійснюватися за чистим тоном (як в даному завданні) і позвуків мови.

Аудіометрія по чистим тонам характеризує лише одну зі сторін функції звукового аналізатора – його абсолютну чутливість. Вимірювання порогів чутності в даній роботі проводиться з використанням аудіометра Adults.

Питання для самоконтролю.

1. Етапи проведення експериментального дослідження.
2. Проаналізуйте, які етичні проблеми виникають у експериментальних дослідженнях?
3. Розкрийте основні способи вимірювань.
4. Вимірювальні прилади.

Завдання для самостійної роботи. Студентам необхідно підготувати презентацію (PowerPoint) обсягом не менш ніж 20 слайдів.

Використовуючи матеріали: Копець Л., Класичні експерименти в психології, навч. посіб. для студентів ВНЗ, Видавництво: Києво – Могилянська академія, Київ, 2010, 283

